

УДК [349.3:364.3]-057.36-055

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.54>

ПРАВОВІ НЮАНСИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЧЛЕНАМИ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПРАВА НА ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНІ ПІЛЬГИ

Луценко О.Є.,
канд. юрид. наук, доцентка,
доцентка кафедри трудового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9357-8546>
Scopus Author ID: 57194875083
e-mail: o.ye.lutsenko@nlu.edu.ua

Луценко О.Є. Правові нюанси реалізації членами сімей військовослужбовців права на житлово-комунальні пільги.

У статті відзначається, що правові аспекти надання житлово-комунальних пільг для членів сімей військовослужбовців є особливо актуальними та водночас болючими, позаяк ця категорія осіб потребує особливої підтримки з боку держави у зв'язку з тим, що військовослужбовці, стоячи на сторожі безпеки України, часто жертвують своїм здоров'ям та життям, а тому як вдячність та компенсація державою таких жертв повинне бути забезпечене пільгове житлово-комунальне обслуговування як самих військовослужбовців, так і членів їх сімей.

Авторка статті довела, що після смерті звільненої з військової служби особи, яка отримала інвалідність під час проходження військової служби, необхідність додаткового соціального захисту членів сім'ї, які перебували на утриманні, не зникає, а навпаки зростає, а тому надання такої пільги не може бути припинене після смерті звільненої з військової служби особи. Для того, щоб максимально захистити членів сімей, які втратили таку близьку особу, звільнену з військової служби, яка стала особою з інвалідністю під час проходження військової служби, слід передбачити, що надання пільги, передбаченої ч. 5 ст. 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [5], членам сім'ї після смерті звільненої з військової служби особи, яка отримала інвалідність під час проходження військової служби, не припиняється. Це сприятиме правовій визначеності, а значить суттєво зменшить ймовірність виникнення судових спорів щодо цих питань.

У статті встановлено, що для визнання наявності статусу «член сім'ї військовослужбовця» достатньо наявності хоча б однієї із трьох умов: (1) кровні (родинні) зв'язки або шлюбні відносини з військовослужбовцем; (2) постійне проживання з військовослужбовцем; (3) веденням з військовослужбовцем спільного господарства, а не усіх трьох у сукупності.

Констатовано, що правові конструкції «член сім'ї військовослужбовця» та «член сім'ї, який перебуває на утриманні військовослужбовця» не тотожні категорії. Установлення кола осіб, які перебувають на утриманні військовослужбовця, для забезпечення житлом не використовується, тоді як житлом забезпечується військовослужбовець та члени його сім'ї. Зміст вказаного рішення не дає підстав для висновку про те, що приміром, повнолітня донька, яка вийшла заміж, автоматично перестає бути членом сім'ї позивача як військовослужбовця. Для вирішення питання про те, чи залишається дитина військовослужбовця, яка досягла повноліття та вийшла заміж, членом його сім'ї, необхідно з'ясувати питання спільного проживання та ведення спільного господарства.

Ключові слова: соціальний захист, військовослужбовець, сім'я військовослужбовця, члени сім'ї військовослужбовця, житлово-комунальні послуги, пільги.

Lutsenko O.E. Legal nuances of implementation by members of military servicemen's families the rights to housing and utility benefits.

The article notes that the legal aspects of providing housing and utility benefits for family members of military personnel are particularly relevant and sensitive at the same time since this category of per-

sons needs special support from the state in connection with the fact that military personnel, standing on the guard of the security of Ukraine, often sacrifice their health and life, and therefore, as gratitude and compensation from the state of such victims, preferential housing and utility services should be provided both to the military personnel themselves and their family members.

The author of the article has proved that after the death of a person discharged from military service who received a disability during military service, the need for additional social protection for dependent family members does not disappear, but rather increases, and therefore the provision of such a benefit cannot be terminated after the death of a person released from military service. In order to maximally protect family members who have lost such a close person, discharged from military service, who became a person with a disability during military service, it should be provided that the provision of benefits provided for in Part 5 of Art. 12 of the Law of Ukraine “On Social and Legal Protection of Military Men and Members of Their Families” [5], family members after the death of a person discharged from military service, who received a disability during military service, are not terminated. This will contribute to legal certainty, which means that it will significantly reduce the likelihood of litigation regarding these issues.

The article states that in order to be recognized as having the status of “family member of a serviceman”, it is sufficient to have at least one of three conditions: (1) blood (family) ties or marital relations with a serviceman; (2) permanent residence with a serviceman; (3) running a joint household with a serviceman, and not all three together.

It was established that the legal constructions “family member of a serviceman” and “family member dependent on a serviceman” are not identical categories. Establishing the circle of dependents of a serviceman is not used to provide housing, while housing is provided to a serviceman and members of his family. The content of the specified decision does not give grounds for the conclusion that, for example, an adult daughter who got married automatically ceases to be a member of the plaintiff’s family as a military serviceman. To resolve the issue of whether a child of a serviceman who has reached the age of majority and is married remains a member of his family, it is necessary to clarify the issue of joint residence and management of a joint household.

Key words: social protection, serviceman, family of a serviceman, family members of a serviceman, housing and utility services, benefits.

Постановка проблеми. Соціальний захист різних верств населення завжди було і є в центрі уваги правників. Особливої актуальності нині набуває соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей. У цьому аспекті справедливим є твердження науковців: «...одним із головних напрямів у сфері захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей є захист їх соціальних прав... На цей час в Україні склалася система нормативно-правових актів, різної юридичної сили, які регулюють питання соціального та правового захисту військовослужбовців, їх конституційних прав і свобод, гарантій щодо їх реалізації» [1, с. 131]. Погоджуюся, що «усі заходи соціального захисту військовослужбовців носять перспективний характер, хоча можуть бути невідкладними та поступовими, розрахованими на тривалу реалізацію. Їх здійснення є юридично визначеним обов’язком держави, на відміну від бізнес-середовища, для якого обов’язок більшою мірою соціально обумовлений з окремим впливом чинників морального та економічного змісту. Державні органи зобов’язані вживати заходів з невідкладного соціального забезпечення осіб, залучених у збройне протистояння з ворогом і переважно здатні одразу реалізувати додаткові грошові виплати» [2, с. 164].

Аналіз сучасного стану вирішення проблем забезпечення соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей свідчить, що по-перше, залишається актуальним питання підвищення рівня грошового забезпечення військовослужбовців, створення ефективної системи матеріального заохочення та їх соціального захисту. По-друге, важливою проблемою соціального захисту військовослужбовців є відсутність ефективного механізму вирішення житлових проблем військовослужбовців та членів їх сімей. По-третє, не відповідає потребам сьогодення система пільгового забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей [3, с. 121].

Нині соціальна захищеність членів сімей військовослужбовців стає важливим елементом зміцнення морально-психологічного стану військовослужбовців, що зрештою виявляється в підвищенні рівня їхньої боєготовності [4, с. 84-85].

Правові аспекти надання житлово-комунальних пільг для членів сімей військовослужбовців є особливо актуальними та водночас болючими, позаяк ця категорія осіб потребує особливої підтримки з боку держави у зв’язку з тим, що військовослужбовці, стоячи на сторожі безпеки Укра-

їни, часто жертвують своїм здоров'ям та життям, а тому як вдячність та компенсація державою таких жертв повинне бути забезпечене пільгове житлово-комунальне обслуговування як самих військовослужбовців, так і членів їх сімей.

Стан опрацювання цієї проблематики. Важливо зауважити, що соціальний захист військовослужбовців є краще досліджений, ніж питання соціального захисту членів їх сімей. Лише деякі окремі статті та тези присвячені проблемам соціального захисту членів сімей військовослужбовців, що ще більше підвищує актуальність цієї статті.

Метою статті є з'ясування правових нюансів реалізації членами сімей військовослужбовців права на житлово-комунальні пільги шляхом дослідження практики правозастосування та судової практики щодо розгляду спорів, які виникають із цих питань, а також висловлення рекомендацій щодо удосконалення правової регламентації певних аспектів права на житлово-комунальні пільги членами сімей військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 5 ст. 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ (далі – Закон) [5] «військовослужбовцям, а також звільненим з військової служби особам, які стали особами з інвалідністю під час проходження військової служби, та членам їх сімей, які перебувають на їх утриманні, батькам та членам сімей військовослужбовців, які загинули (померли) або пропали безвісти під час проходження військової служби, надається 50-відсоткова знижка плати за користування житлом (квартирної плати) та плати за комунальні послуги (водопостачання, газ, електрична, теплова енергія та інші послуги) в жилих будинках усіх форм власності в межах встановлених норм, передбачених законодавством. Особам, звільненим з військової служби, які стали особами з інвалідністю під час проходження військової служби, надається 50-відсоткова знижка плати за встановлення і користування квартирним телефоном. Пільги, передбачені абзацом першим цього пункту, надаються військовослужбовцям і членам їх сімей, які перебувають на їх утриманні, за умови, якщо розмір середньомісячного сукупного доходу сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців не перевищує величини доходу, який дає право на податкову соціальну пільгу, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України».

За змістом цієї норми обов'язковою умовою поширення дії такої пільги на членів сім'ї звільненої з військової служби особи, яка стала особою з інвалідністю під час проходження військової служби, є факт їх перебування на утриманні такої особи. Однак на практиці щодо реалізації вищезазначеного припису Закону [5] виникають певні проблеми. Приміром, це стосується випадків, коли особа, яка раніше була військовослужбовцем та отримала інвалідність помирає і на момент смерті не перебуває у статусі військовослужбовця, то часто членам сім'ї такої особи відмовляють у поширенні на них тих пільг, які отримували до смерті тієї особи. Важливо зауважити, що після смерті увільненої з військової служби особи, яка отримала інвалідність під час проходження військової служби, необхідність додаткового соціального захисту членів сім'ї, які перебували на утриманні, не зникає, а навпаки зростає, а тому, переконана, що і надання такої пільги не може бути припинене після смерті увільненої з військової служби особи.

Окрім цього, вищезазначена норма Закону [5] не містить прямої вказівки про припинення надання такої пільги членам сім'ї після смерті звільненої з військової служби особи, яка отримала інвалідність під час проходження військової служби. Позитивним у цьому аспекті є судова практика, адже суди стають на захист таких членів сімей осіб звільнених із військової служби, які отримали інвалідність під час проходження військової служби. Так, суд визнав припинення надання передбачених ч. 5 ст. 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [5] пільг після смерті звільненої з військової служби особи, яка стала особою з інвалідністю під час проходження військової служби, членам їх сімей, які перебували на її утриманні, таким, що суперечить Закону [5; 6]. Вважаю, що для того, щоб максимально захистити членів сімей, які втратили таку близьку особу, звільнену з військової служби, яка стала особою з інвалідністю під час проходження військової служби, слід передбачити, що надання пільги, передбаченої ч. 5 ст. 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [5], членам сім'ї після смерті звільненої з військової служби особи, яка отримала інвалідність під час проходження військової служби, не припиняється. Це сприятиме правовій визначеності, а значить суттєво зменшить ймовірність виникнення судових спорів щодо цих питань.

Як справедливо зауважують правники: «більше переваг мають члени сімей військовослужбовців, які мають вислугу на військовій службі 20 років і більше. Військовослужбовцям і членам

їхніх сімей надається житло для постійного проживання або, за їхнім бажанням, грошова компенсація за належні для отримання жилі приміщення. Така компенсація виплачується, якщо не було використано право на безоплатну приватизацію житла. Науковці обґрунтовано зазначають, що для комплектування професійним військом було б добре, щоб військовослужбовці з меншою вислугою років, наприклад, 10 років вислуги і більше, уже мали право на отримання компенсації за належні їм для отримання квартири. Більшість військових частин, на жаль, часто не можуть забезпечити службовим приміщенням для проживання військовослужбовців у розташуванні військової частини або у відомчих будівлях. Окрім цього, на жаль, фактично не виконується положення п. 6 ст. 12 Закону [5], у якому зазначено: «Військовослужбовці, які мають вислугу на військовій службі не менше 17 років та потребують поліпшення житлових умов, мають право на одержання земельної ділянки для будівництва та обслуговування жилого будинку, господарських будівель і споруд в населених пунктах, обраних ними для проживання з урахуванням встановленого порядку» [4, с. 86-87].

У контексті реалізації членами сімей військовослужбовців права на отримання, зокрема житлових соціальних пільг, часто постає питання щодо визначення суб'єктного складу «член сім'ї». Зауважу, що ще наприкінці 90-х років у рішенні Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 03.06.1999 р. № 5-рп/99 (справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї») [7] було викладено позицію, що під членом сім'ї військовослужбовця за змістом п. 6 ст. 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [5] треба розуміти особу, яка перебуває із суб'єктом права на пільги щодо оплати користування житлом і комунальними послугами у правовідносинах, природа яких визначається: (1) кровними (родинними) зв'язками або шлюбними відносинами; (2) постійним проживанням з військовослужбовцем; (3) веденням з ним спільного господарства. Такі ознаки (вимоги) застосовуються диференційовано при конкретному визначенні членів сім'ї, які мають право на названі пільги. При цьому, членами сім'ї військовослужбовця, можуть бути визнані й інші особи за умов постійного проживання разом з суб'єктом права на пільги і ведення з ним спільного господарства, тобто не лише його (її) близькі родичі (рідні брати, сестри, онуки, дід, баба), але й інші родичі або особи, які не перебувають з військовослужбовцем у безпосередніх родинних зв'язках (неповнорідні брати, сестри; зять, невістка; вітчим, мачуха; опікуни, піклувальники, пасинки, падчерки та інші) [7].

З'ясування наявності вищенаведених ознак часто на практиці постає, зокрема для реалізації права на знижку плати за комунальні послуги (водопостачання, газ, електрична, теплова енергія та інші послуги). Так, суди відмовляють у задоволенні позовів щодо захисту права на отримання таких пільг повнолітнім дітям чи онукам, з якими військовослужбовець не веде спільного господарства [8].

У деяких ситуаціях членам сімей військовослужбовців відмовляють у наданні пільг в оплаті житлово-комунальних послуг з тих мотивів, що ці особи є пасинком та/або падчеркою, якщо вони не усиновлені та не перебувають під опікою чи піклуванням, тобто органи соціального захисту населення у таких випадках виходять із того, що ці діти не є спільними дітьми, а отже, зобов'язань щодо утримань дітей пільговик не має, а тому на таку дитину не може поширюватися право на користування пільгою. Однак позитивним є той факт, що суди стають на захист таких осіб, виходячи з того, що якщо підтверджено факт сумісного проживання військовослужбовця та пасинка / падчерки, то таких осіб слід вважати повноцінними та безумовними членами сім'ї військовослужбовця [9].

У контексті цього, можна зробити висновок, що для визнання наявності статусу «член сім'ї військовослужбовця» достатньо наявність хоча б однієї із трьох умов: (1) кровні (родинні) зв'язки або шлюбні відносини з військовослужбовцем; (2) постійне проживання з військовослужбовцем; (3) веденням з військовослужбовцем спільного господарства, а не усіх трьох у сукупності.

Непоодинокими ситуаціями є випадки, коли особам відмовляють у реалізації прав визначених ч. 6 ст. 12 Закону [5] на тій підставі, що «повнолітні діти військовослужбовця не вважаються членами його сім'ї, а особливо, приміром, якщо донька військовослужбовця вийшла заміж і не перебуває на утриманні батька». У цьому контексті варто відмітити позитивну практику судів, які також стають на захист таких осіб, констатуючи той факт, що виходячи зі змісту рішення КСУ [7], правові конструкції «член сім'ї військовослужбовця» та «член сім'ї, який перебуває на утриманні військовослужбовця» не тотожні категорії, при чому як раз у контексті пунктів 5 та 6 ст. 12 Закону [5] щодо визначення кола осіб, яким надається знижка зі сплати житлово-комунальних послуг та користування житлом.

Суди, керуючись рішенням КСУ [7], зазначають, що встановлення кола осіб, які перебувають на утриманні військовослужбовця, для забезпечення житлом не використовується, тоді як житлом забезпечується військовослужбовець та члени його сім'ї. Зміст вказаного рішення не дає підстав для висновку про те, що приміром, повнолітня донька, яка вийшла заміж, автоматично перестає бути членом сім'ї позивача як військовослужбовця. Для вирішення питання про те, чи залишається дитина військовослужбовця, яка досягла повноліття та вийшла заміж, членом його сім'ї, необхідно з'ясувати питання спільного проживання та ведення спільного господарства. За наявності цих обставин членом сім'ї військовослужбовця може бути визнаний і зять згідно із тлумаченням ст. 12 Закону [5], наданого у вищезгаданому рішенні КСУ [7; 10].

Висновки. Після смерті звільненої з військової служби особи, яка отримала інвалідність під час проходження військової служби, необхідність додаткового соціального захисту членів сім'ї, які перебували на утриманні, не зникає, а навпаки зростає, а тому, переконана, що і надання такої пільги не може бути припинене після смерті звільненої з військової служби особи. Для того, щоб максимально захистити членів сімей, які втратили таку близьку особу, звільнену з військової служби, яка стала особою з інвалідністю під час проходження військової служби, слід передбачити, що надання пільги, передбаченої ч. 5 ст. 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [5], членам сім'ї після смерті звільненої з військової служби особи, яка отримала інвалідність під час проходження військової служби, не припиняється. Це сприятиме правовій визначеності, а значить суттєво зменшить ймовірність виникнення судових спорів щодо цих питань.

Якщо підтверджено факт сумісного проживання військовослужбовця та пасинка / падчерки, то таких осіб слід вважати повноцінними та безумовними членами сім'ї військовослужбовця.

Для визнання наявності статусу «член сім'ї військовослужбовця» достатньо наявність хоча б однієї із трьох умов: (1) кровні (родинні) зв'язки або шлюбні відносини з військовослужбовцем; (2) постійне проживання з військовослужбовцем; (3) веденням з військовослужбовцем спільного господарства, а не усіх трьох у сукупності.

Правові конструкції «член сім'ї військовослужбовця» та «член сім'ї, який перебуває на утриманні військовослужбовця» не тотожні категорії, при чому як раз у контексті пунктів 5 та 6 ст. 12 Закону [5] щодо визначення кола осіб, яким надається знижка зі сплати житлово-комунальних послуг та користування житлом. Установлення кола осіб, які перебувають на утриманні військовослужбовця, для забезпечення житлом не використовується, тоді як житлом забезпечується військовослужбовець та члени його сім'ї. Зміст вказаного рішення не дає підстав для висновку про те, що приміром, повнолітня донька, яка вийшла заміж, автоматично перестає бути членом сім'ї позивача як військовослужбовця. Для вирішення питання про те, чи залишається дитина військовослужбовця, яка досягла повноліття та вийшла заміж, членом його сім'ї, необхідно з'ясувати питання спільного проживання та ведення спільного господарства. За наявності цих обставин членом сім'ї військовослужбовця може бути визнаний і зять згідно із тлумаченням ст. 12 Закону [5], наданого у вищезгаданому рішенні КСУ [7] у цій статті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Павленко В.С. Захист прав військовослужбовців та їх сімей: міжнародно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 34. С. 131–133. URL: http://lsej.org.ua/7_2020/34.pdf (дата звернення: 26.12.2023).
2. Гринько Р.В., Мота А.Ф., Петреченко С.А. Соціальний захист військовослужбовців в умовах воєнного стану. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/3_2022/24.pdf (дата звернення: 26.12.2023).
3. Болотіна Є.В., Кваша О.П., Степанова А.Е. Дослідження соціальних проблем військовослужбовців та їх сімей в умовах проведення антитерористичної операції. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 2 (39). С. 117–122. doi: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2\(39\).117-122](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2(39).117-122).
4. Пінчук Р.С., Письменна О.П. Покращення соціального і правового захисту військовослужбовців Збройних Сил України як запорука формування професійного війська. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2020. Вип. 60. С. 83–89.
5. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 190.

6. Постанова Прилуцького міськрайонного суду Чернігівської області від 23 листопада 2017 року справа № 742/4236/15-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70697266> (дата звернення: 26.12.2023).
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Служби безпеки України, Державного комітету нафтової, газової та нафтопереробної промисловості України, Міністерства фінансів України щодо офіційного тлумачення положень пункту 6 статті 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», частин четвертої і п'ятої статті 22 Закону України «Про міліцію» та частини шостої статті 22 Закону України «Про пожежну безпеку» (справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї»): Рішення Конституційного Суду України від 03.06.1999 р. № 5-рп/99. *Офіційний вісник України*. 1999. № 24. Ст. 1122.
8. Ухвала Апеляційного суду Харківської області від 06 грудня 2016 року справа № 645/1811/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/63364786> (дата звернення: 26.12.2023).
9. Рішення Хмельницького окружного адміністративного суду від 08 квітня 2019 року справа № 560/329/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81017197> (дата звернення: 26.12.2023).
10. Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва від 24 грудня 2012 року № 2а-14555/12/2670. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/28171820> (дата звернення: 27.12.2023).